

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 271.222(497.11):316.48
ПНР

НЕБОЈША ПЕТРОВИЋ
Студентски центар Нови Сад
Нови Сад

ОДНОС ВЛАСТИ ПРЕМА ЦРКВИ У ВОЈВОДИНИ 1945-1950

Сажетак: На територији Војводине утицај религије био је дубоко укорееен у народу, без обзира на његову верску или етничку припадност. Однос КПЈ према религији формиран је на основи марксистичког учења и виђења религије као средства манипулације и угњетавања подчињене класе. У првим годинама после другог светског рата комунистичке власти на разне начине прогониле су и злостављале вернике, свештенике и црквене организације у Војводини. Спровођењем аграрне Реформе вршен је економски притисак на цркву, пре свега по СПЦ и Римокатоличку. Хапшења црквених великодостојника и свештеника нису била ретка. Оснивањем свештеничких удружења нарочито из редова свештенства СПЦ био је облик деловања власти против цркве, уперен против организационе структуре цркве, дисциплине, ауторитета и послушности епископима. Настојање цркве да сачува некадашњи утицај у друштву и народу временом је прерастао у борбу за опстанак.

Кључне речи: Војводина, СПЦ, КПЈ, аграрна реформа

Национални опстанак и појава државотворне свести код многих народа на овим просторима, проистацала је из организације цркве и њеног духовног, а често и световног надахнућа. Управо ова испреплетаност духовног и световног омогућавала је цркви доминантну улогу у креирању не само моралне, већ и политичке свести сваког појединца. Док је Црква у првој половини 20. века, над становништвом у градовима губила некадашњи утицај, на селу се мишљење цркве и даље у великој мери уважавао.

Долазак комуниста на власт, после другог светског рата, у источноевропским земљама, представљао је велику претњу, не само за одржавање угледа и утицаја религије, већ и по сам опстанак цркве на тим просторима. Наиме, марксистичко учење религију је сматрало као производ класног друштва. Она је истовремено и средство манипулације и угњетавања потчињене класе. Критика религије је уједно и критика друштва које религију ствара. (Малком Хамилтон, 2003: 158)

Снага и утицај цркве на територији Војводине била је традиционално велика. Тако је 1947. године, број свештенства био следећи:

- СПЦ - 227 свештеника
- Католичка црква - 204
- Румунска -27
- Русинска (гркокатоличка) - 23
- Реформаторска - 7

На територији Војводине било је много верских секти, и то: адвентисти, баптисти, плави крин, хришћанска заједница младих људи, хришћанска заједница слободне браће, надувари, исајлово друштво, јеховисти, методисти, адвентисти другог реда, духовисти, реформатори, назарени. Укупан број присталица разних секти на територији Војводине било је око 20 000. Од свих најмасовнији су назарени којих је било у то време у Војводини око 10 000 припадника. Велики број назарена велепоседника и богатих сељака из Војводине налазио се у централном руководству са седиштем у Београду. Назарени су заузели непријатељски политички став према власти нарочито после аграрне реформе, јер је посед већине руководилаца секте био експроприсан.

Занимљиво је да су скоро сви баптисти (700) били чланови НФ. (Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1947)

Први потези нове власти по овом питању, ишли су ка одвајању верског живота од политичког, духовне власти од световне.

Нови Устав није правио разлику између признатих и непризнатих цркава, односно вероисповести. Све су верске заједнице слободне у верским пословима и у вршењу верских обреда, осим оних чије се учење противи Уставу. Такође, Устав је забранио ангажовање цркве и вере у политичке сврхе и постојање политичких организација на верској основи. (Јован Стефановић, 1953: 142)

Одвајање цркве од државе, школе од цркве, а нарочито аграрна реформа, неминовно су довели до сукоба између цркава и власти.

Члан 8 Закона о аграрној реформи и колонизацији, одређује да:

1) од постојећих поседа појединих богомоља, манастира и верских установа одузеће се само вишак преко 10 хектара њихове укупне површине њива, башти, винограда, воћњака, утрина и шума,

2) верским установама, црквама, манастирима, црквеним властима, већег значаја или веће историјске вредности оставиће се од садашњег њиховог поседа до 30 хектара обрадиве земље и до 30 хектара шуме. (Збирка Закона, 1945: 104)

Реакција на овакве мере уследила је брзо. Већ 26.8.1945. године, стигао је допис Председништву Привремене народне скупштине, од Председништва Бискупске конференције у Загребу, у којем подижу одлучан протест против решења аграрног питања, које се решава брзо и без претходног саслушања католичке цркве и на њену штету. Председник Иван Рибар констатовоао је да је предлог дошао прекасно, стога није могао бити упућен Законодавном одбору, те је прослеђен Министарству пољопривреде. (АЈ, Треће заседање АВНОЈа и заседање Привремене народне скупштине, стенографске белешке, 412, 413)

С друге стране СПЦ наивно је позивала власт на разумевање цркве за материјалне потребе у тренутку када се црква одваја од државе и када за њу настаје дужност да сама обезбеди средства за своје материјално издржавање. Затим, Патријаршијски управни одбор СПЦ истиче да СПЦ није до „својих добара дошла на начин насилан ни преваран, него да их је прибавила на најлегалнији начин, и да није своја добра употребљавала за експлоатацију човека него их је употребљавала у општем интересу за унапређење духовног живота српског народа. (АЈ, Ф.97-1/3)

Међутим, непосредно по доношењу аграрног Закона отпочео је процес експропријације и на црквеним поседима.

На подручју Војводине експроприсано је од цркава и манастира 679 поседа или 128 912 јутара, а у име максимума остављено им је 11 972 јутра. (АВ,Ф185.7) Треба нагласити да ови подаци подразумевају одузете поседе од свих цркава на простору Војво-

дине. Српска православна црква и римокатоличка као највеће и најбогатије претрпеле су без сумње највеће губитке.

Све цркве повеле су енергичну борбу за заштиту својих интереса, против власти као и против мера које је она предузела. Методе њиховог рада су разноврсне, и крећу се од покушаја стварања са грађанским политичарима заједничког фронта против власти до антикомунистичке проповеди по црквама, нарочито против аграрне реформе.¹

Већи успех у смислу сарадње са грађанским политичарима имала је римокатоличка црква. Тако се из двора бискупа Будановића, како наводе многобројни извештаји ПК, развијао непријатељски рад против државе, те је ухапшен најближи бискупов сарадник који је био у вези са „бандитском усташком групом буњевачких интелектуалаца”. Затим се наводи да је у Петроварадину услед деловања католичких попова партијска организација имала ванредно слаб утицај. (Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1947)

Као политичко деловање, власт је третирао јавна молебствија, саборе, организовање фискултурних акција и разноврсне врсте забава за младе.

ПК КПС је увиђао да овакви ставови дају аргументе у руке свештеницима да тврде, како држава настоји да присилим мерама угуши цркву.²

Услед овакве активности свештенства свих цркава партијска организација оријентисала се на масовни рад, служећи се разним методама: иступањем из цркве од стране угледних људи, са захтевом да се у цркви не води политичка агитација, окупљање аграрних интересената и сиротиње на коју црква по мишљењу партијских активиста на терену нарочито врши притисак, организовање бојкота давања пореза цркви, организовања протеста родитеља против наводног шамарања деце која неће да уче веронауку и посебно будност и отпор на црквеним конференцијама које црква претвара у политичке манифестације. Затим, одлучна борба против рада верских секти, посебно назарена. Настојали су да сиротињу међу назаренима изолују од врхова секте, који су водили живу агитацију политичког карактера против аграрне реформе и аграрних закона. И наравно, у самој Партији појачана је антирелигиозна пропаганда: „Јер има и међу комунистима појединаца

који ревносно похађају цркву” (АВ, Записник са састанка ПККПС за Војводину одржан 23.8.1946)

КПЈ је настојала да изазове сукоб унутар саме цркве образовањем свештеничких удружења и додељивањем сталне или привремене помоћи свештеницима пре свега, СПЦ.

Корени овог удружења потиче још из времена рата, дошли су, најпре, до израза на састанку једне групе свештеника и богослова која је на иницијативу и под покровитељством Врховног штаба НОП и ПОЈ и свештеника Владе Зечевића, члана ЦК КПЈ, одржана новембра месеца 1942. године, у Српској Јасеници. (Ђоко Слијепчевић, 2002: 294) Међутим, и поред чињенице да је 71 свештеник ишао у Београд на оснивачку скупштину Удружења свештеника Србије и да срески комитети сарађивали и са већим бројем свештеника, да неки свештеници активно учествовали у политичком животу НФ-а, ипак је политички утицај Партије на њих био прилично слаб. (АВ, Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1947) Свештеници који су укључени у Народни Фронт били су само формално чланови јер углавном нису учествовали у раду.

Стога је настављена оштра борба против партијаршијских директива које су настојале да спрече организовање удружења.

Удружења су формирана до 1948. године, у седам рејона са укупно 120 чланова. Исте године, ван Удружења остало је 183 свештеника. (АВ, Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1948) Међутим, већ у 1948. години, од 318 свештеника СПЦ, 168 било је у свештеничком удружењу. Ипак, не може се рећи да свештеници учлањујући се у свештеничка удружења мењају свој став и своја схватања. Осим неколико удружења у Новом Саду и Кикинди, удружења су постојала само формално.

СПЦ је и поред великих губитака у II светском рату и после ратног сукоба са КПЈ остала „чврста организација” са јаком дисциплином.

Мањи успех постигнут је у борби против римокатоличке цркве. Наиме, римокатоличка црква имала је нарочито код мађарске националне мањине велики утицај. Цркве су по правилу добро посећене, свештенство је много упорније, снажљивије и практичније у борби против утицаја Партије. Оно се систематски

борило да омладину привуче за себе, организујући црквене свечаности и проповеди истовремено са разним акцијама Партије.

Један извештај из Срема наводи да се под утицајем римокатоличких попова налази 70% народа несрпске народности. (АВ, Записник са саветовања у ПК са секретарима ОКа, 28.9.1946.) Колики је утицај цркве и религије на римокатоличке вернике показује нам један извештај ЦК о одазивању радника и намештеника на рад за време римокатоличког Божића 1949. године. Радници римокатолици у већини предузећа и државних имања на територији Војводине славили су Божић, међу њима био је и значајан број чланова Партије.³

Из података истакнутих у анализама среских комитета може се видети да је у многим местима велики број деце из основних школа, али и гимназија похађало веронауку. Тако је 1948. године у Сенти, око 300 ученика редовно учило веронауку, а преко 50% од тог броја редовно ишло у цркву. У Темерину, нпр. 75% ученика је учило веронауку, а скоро сви су ишли у цркву. У Банштру, који је насељен српским живљем, код кога је по правилу црква имала много мањег утицаја, од 76 ученика, њих 67 је учило веронауку. У Кули, сва мађарска деца учила су веронауку и редовно одлазила у цркву, док од 1160 српске деце, 525 их учи веронауку. Занимљиво је, да је у Бачкој Тополи, 200-300 омладинаца-ученика, редовно недељом пре подне ишло у цркву, док их је на конференције које је организовала Партија, долазило мање од 100. (АВ, Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1947)

Слика која се ствара из ових података не би била потпуна када се не би нагласило да има и таквих срезова, као што су на првом месту они у Срему, где деца уопште нису учили веронауку нити ишла у цркву. Тако нпр. у земунском срезу, у Сремској Митровици, ни један ђак није присуствовао часовима веронауке. (АВ, Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1948)

Поред вођења комплексног агитационог рата и „разобличавања” оних свештеника који су се бавили политичким радом, КПЈ је постепено повећавала притисак на цркву, а није се устручавала ни од хапшења свештеника. Укупно 14 свештеника ухапшено је на територији Војводине, током 1947. године; 9 ри-

мокатоличких, 4 православна и 1 гркокатолички свештеник. (АВ, Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1947)

Велики успех у борби против секти постигнут је расцепом међу назаренима који су представљали најорганизовану секту са најутицајнијим чланством. Једно руководство је под утицајем Партије за сарадњу са НФ-ом, а друго руководство је под утицајем иностранства и против те сарадње. (АВ, Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1948)

Руководство нове власти које је имало хипотеку победника у тек завршеном рату, одмах је приступило остваривању свог програма и планова о устројству нове државе. Подигнувши своју идеологију на пиједестал овоземаљских вредности, сукоб са супротним погледом на свет и живот био је неминован.

С друге стране, црква се морала борити да сачува свој некадашњи утицај, не само кроз борбу против КПЈ. Наиме, општа европска појава у овом периоду јесте пад моралног ауторитета цркве, као и оних традиционалних вредности који представљају ставове о неопходности и важности Бога и религије а заменила је посвећеност човека науци, техници и пре свега материјалном напретку. Ови процеси у источноевропским земљама, не само да су наišли на одобравање, већ су и подстицани од стране државе.

Иако је имала значајан утицај на велики део народа, црква се морала помирити са чињеницом да се КПЈ позиционирала у свим сферама друштвеног живота.

Архивска грађа:

АВ, Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1948.

АВ, Ф.334,730

АВ, Записник са састанка ПККПС за Војводину одржан 16.7.1946.

АВ, Записник са састанка ПККПС за Војводину одржан 30.6.1946.

АВ, Записник са састанка ПККПС за Војводину одржан 23.8.1946.

АВ, Записник са саветовања у ПК са секретарима ОКа, одржан 28.9.1946.

АЈ, Треће заседање АВНОЈа и заседање Привремене народне скупштине, стенографске белешке

Годишњи извештај ПККПС за Војводину, 1947

Литература:

Ђоко Слијепчевић, Историја српске православне цркве, књига III, Београд 2002.

Јован Стефановић, Однос између цркве и државе, Загреб, 1953.

Малком Хамилтон, Социјологија религије, Београд, 2003.

Збирка Закона и прописа о аграрној реформи и колонизацији, службени лист, Београд, 1945.

Summary: The influence of religion in the territory of Vojvodina has always been deeply rooted in people, disregarding their religion or ethnic belonging. Relation of the Communist Party of Yugoslavia with the religion was based on the Marxist philosophy and seeing religion as the mean of manipulation and oppression of the subjugate class. In the first years after the World War II, the communist authorities persecuted and molested believers, the clergy and ecclesiastical organizations in Vojvodina in many different ways. A great economic pressure was exerted on churches, especially on the Roman Catholic and Serbian Orthodox Church by carrying out the agrarian reforms. An enormous number of church dignitaries and priests were put under arrest. The Communist Government was founding the priests' societies, mostly by the priests of the Serbian Orthodox Church. This act was one of the ways of treating churches, aimed against their organizational structure, discipline, authority and obedience to the bishops. The effort of the church to preserve the former influence on the society and people, in time only became the struggle for survival.

Endnotes:

¹ У Ђурђину на миси један поп каже „Ви сиротиња не треба да узимате од богатих јер је то њихово” АВ, Записник са састанка ПККПС за Војводину одржан 16.7.1946.

² Такав случај десио се у Сенти, где су чланови Партије са милицијом блокирали литију и настојали да је разбију те су учесници враћајући се назад бацали црквене барјаке у двориште цркве и одлазили кућама. АВ, Записник са састанка ПККПС за Војводину одржан 30.6.1946.

³ АВ, Ф.334,730- „У Новом Саду у бродоградилушту где су 80% радника католици, на посао је дошло свега 5 радника, тако да се нису одазвали ни чланови КП”